



А.А. Залізняк

## НОВІТНІ МІФИ В ІНДОЄВРОПЕЇСТИЦІ СХІДНОЇ ЄВРОПИ

*Системна криза радянського суспільства наприкінці ХХ ст. мала конкретні прояви в радянській історичній науці. Серед них квазінаукові концепції світової історії А.Т. Фоменка, О.О. Буцкова, Ю.М. Канигіна та ін., а також фантастичні версії походження індоєвропейців Н.Р. Гусевої, В.О. Сафронова, Ю.О. Шилова. Критичному аналізу останніх присвячено цю статтю.*

На переламних етапах історії люди схильні відмовлятися від старих ідеологічних концепцій на користь новітніх, які більш відповідають новим історичним реаліям. На зміну застарілим релігійним, ідеологічним, науковим побудовам, що не витримали перевірки часом, приходять більш досконалі нові. Однак появу останніх, як правило, супроводжує велика кількість, так би мовити, «інтелектуального браку»: релігійних ересей, квазіідеологій, псевдонаукових побудов. Так, великі релігії сьогодення (християнство, буддизм, мусульманство) народжувалися з моря різноманітних релігійних ересей, а Ісус Христос спочатку був одним із величезної кількості різноманітних пророків і лжепророків.

Револьюційна ситуація дезорієнтує людину, створюючи ґрунт для так званих кризових культів, які пропонують себе як універсальний засіб для подолання усіх негараздів у нестабільному суспільстві. Певні риси кризового культу несуть на собі великі ідеології сьогодення — буддизм, християнство, мусульманство, більшовизм тощо. Яскравим прикладом кризових культів є сумнозвісне «Біле братство», численні різновиди неоязичництва, у тому числі РУН-віра тощо.

Численні кризові культу та релігійні ересі в смутні часи супроводжують різноманітні квазінаукові історичні концепції, які за логікою умопобудов нерідко важко відрізнити від неоязичницьких релігійних текстів. Адже дуже часто концепції будують не на засадах наукової логіки і суворого дотримання наукової методології, а на ірраціональних принципах віри, а їх прибічники утворюють своєрідні секти. Автори таких новітніх псевдонаукових версій походження індоєвропейців чи арійців, як правило, політично заангажовані, ультрапатріотично налаштовані аматори, які, звичайно, не володіють певною проблемою, але абсолютно нетерпимі до критики своїх побудов. Їх історична міфотворчість є породженням ультрапатріотизму, зрозумілої недовіри до офіційної науки, аматорства та постколоніального комплексу меншовартості. Користь від цього псевдонаукового, ультрапатріотичного жанру для України сумнівна, а шкода очевидна. Крім того, що в складний період національної історії дезорієнтується громадськість, дискредитується українська наука в очах світової громадськості.

Отже, докорінні зміни в усіх сферах життя на пострадянському просторі наприкінці ХХ ст. призвели не тільки до заміни застарілої формаційної концепції історії людства на цивілізаційну, а й до появи великої кількості псевдонаукових побудов, у тому числі і в галузі індоєвропейстики. Не спиняючися на численних аматорських вправах у цій галузі, змушений приділити увагу деяким новітнім концепціям етногенезу індоєвропейців, запропонованим в останні роки фаховими археологами та істориками. На жаль, деякі з них такі ж фантастичні, бездоказові та амбітні, як і побудови аматорів. Маються на увазі новітні розробки

© Л.А. ЗАЛІЗНЯК, 2002

російських авторів докторів історичних наук В.О. Сафронова та Н.Р. Гусевої, а також кандидата історичних наук з України Ю.О. Шилова.

**В.О. Сафронов** у своїй монографії 1989 р.<sup>1</sup> виводив індоєвропейців з Південної Анатолії, з культури Чатал-Гуюк VI тис. до н. е. В останній своїй книжці, виданій у співавторстві з Н.О. Ніколаєвою 1999 р.<sup>2</sup>, він опускає корінь індоєвропейців у фінальний палеоліт і пов'язує їх зі свідерською культурою Полісся IX тис. до н. е. Свідерці проголошені прямими пращурами кількох великих сімей народів: уральської (фінно-угри, нганасани, ненці), алтайської (тюрки, монголи, буряти, якути, хакаси, узбеки тощо) та індоєвропейської. Причому в основу цих побудов покладено книжку автора цих рядків 1989 р. До речі, у ній показано, що в період розквіту свідерської культури чисельність її носіїв не перевищувала 4000 осіб<sup>3</sup>. Як така незначна кількість людей могла поширити свої культурні надбання на величезних обширах Євразії від Німану до Заураля, Алтаю та Близького Сходу — важко уявити. Розселення постсвідерців зі Східної Балтії до Уралу підтверджується згаданими археологічними фактами, але щодо їх міграції на Алтай чи, тим більше, на Близький Схід, аж «до Синайського півострова», немає переконливих свідчень. Таку дальню мандрівку свідерців на південь В.О. Сафронов реконструює, спираючись на відомий факт певної подібності свідерського крем'яного інвентарю до виробів так званої тахунської культури Сирії та Палестини.

Тахунську культуру, або докерамічний неоліт В, Близького Сходу виділив Д. Мелларт<sup>4</sup> на матеріалах поселення Єрихон у Палестині. Нижні шари відомої пам'ятки містять матеріали найдавнішої землеробської натуфійської культури, яку вважають пращуром афразійців (семітів, єгиптян, кушитів, берберів тощо). Близько 7200 р. до н. е. натуфійський докерамічний неоліт А змінюється докерамічним неолітом В. Для цієї культури характерний відмінний від натуфійського крем'яний інвентар, який дещо нагадує свідерський. Поширюються подібні до свідерських двоплощинні човнуваті нуклеуси, наконечники стріл із плоскою підтескою насаду — верболисті типу Амур та черешкові типу Єрихон. Разом з тим у комплексах докерамічного неоліту В, що датується кінцем VIII — початком VI тис. до н. е., знайдені численні живі ножі, пилки, свердла та інші не властиві Свідеру вироби.

Докладний аналіз крем'яної індустрії докерамічного неоліту В подано у фундаментальній збірці «Neolithic Chipped Stone Industries of the Fertile Crescent», що вийшла друком 1994 р.<sup>5</sup> Жоден з кількох десятків її авторів, у тому числі й такі знані фахівці з польського Свідеру, як С.К. Козловський та В. Тауте, не вважає докерамічний неоліт В Сирії та Палестини похідним від свідерської культури. Д. Мелларт висловив думку, що тахунська культура почала формуватися на півдні Анатолії. Певна подібність тахунських виробів із кременю свідерським могла виникнути конвергентним шляхом, на основі технології отримання верболистих пластин з двоплощинного човнуватого нуклеуса, добре відомої не тільки свідерцям, а й у пізньому палеоліті Левану (Ксар-Акіл, Сирії (Муретбет, Харанех IV)<sup>6</sup>.

В.О. Сафронов<sup>7</sup> вважає, що свідерці Західного Полісся під тиском льодовика, який у дріасі III нібито просунувся з півночі до Карпат, мігрували в південному напрямку на Балкани і перейшли по кризі замерзлої протоки Дарданелли в Малу Азію. Звідси «перші у світі скотарі, носії свідерської культури» просунулися в Сирію та Палестину, де близько 7200 р. до н. е. захопили у пращурів прасемітів натуфійців фортецю Єрихон. На думку згаданого дослідника, крем'яна індустрія та домобудівництво шарів докерамічного неоліту В Єрихону та Бейди демонструють «повну подібність» свідерським і навіть «абсолютний збіг» елементів культури.

Як автор досліджень свідерських пам'яток Полісся, на які посилається В.О. Сафронов, вважаю, що останнє його твердження є значним перебільшенням. Важко уявити щось спільне між вкритими розмалованим тиньком напівсферичними та прямокутними глинобитними будівлями землеробів субтропіків та примітивними чумами свідерських мисливців на тундрового оленя. Ніяких даних про знайомство свідерців зі скотарством також немає. До того ж носії тахунської культури, судячи з антропологічних матеріалів поховань, були грацильними середземноморцями, тобто автохтонами Близького Сходу. Прильодовикова Євро-

па, звідки походять свідерці, здавна була домівною принципово іншого антропологічного типу — масивних північних європеоїдів-кроманьйонців, рештки яких відсутні в шарах докерамічного неоліту В. Та й край льодовика в дріасі III не просувався на південь до Карпат, а утворював північний берег Балтійського озера<sup>8</sup>. А в такому разі безпричинна міграція тундрових мисливців за 3000 км через кілька природно-ландшафтних зон у субтропічну Палестину з паралельним освоєнням скотарства та землеробства виглядає більш ніж фантастичною, як і «вкриті кригою Босфор і Дарданелли». Не дається реальною і небувала трансформація усього за кілька сторіч первісних палеолітичних мисливців на тундрового оленя у розвинене суспільство субтропічних скотарів та землеробів, що знаходилися на стадії протоцивілізації і будували міста.

В.О. Сафронов<sup>9</sup> (1999, с. 67, 239) називає свідерців євразійцями, археологічним відповідником бореальної мовної спільноти М.Д. Андрєєва<sup>10</sup>. На його думку, східні свідерці, що лишилися у Східній Європі, започаткували уральську та алтайську сім'ї народів, а ті, що пішли на Близький Схід, були праіндоєвропейцями. У VI ст. вони нібито створили на півдні Анатолії цивілізацію Чатал-Гуюк. Саме звідси праіндоєвропейці, за В.О. Сафроновим, переселилися на Балкани і далі через Подунав'я — у Центральну та Східну Європу. Ця версія походження пращурів індоєвропейських народів із цивілізації Чатал-Гуюк на півдні Анатолії, з подальшим їх просуванням через Балкани в Центральну та Східну Європу, лягла в основу докторської дисертації В.О. Сафронова (1989)<sup>11</sup>. Отже, через 10 років він доповнив свою концепцію походження індоєвропейців з Анатолії фантастичним сюжетом про витоки цивілізації Чатал-Гуюк VI тис. до н. е. із суспільства прильодовикових мисливців на північного оленя свідерської культури Полісся IX тис. до н. е.

Усі ці сміливі, але відірвані від конкретного археологічного матеріалу побудови надто умоглядні, щоб бути переконливими. Водночас вони створюють примарне історичне підґрунтя під відому неоімперську концепцію євразійства, започатковану графом М. Трубецьким на початку XX ст. і відроджувану нині у постімперській Москві.

Російський індолог **Н.Р. Гусєва** декларує власну версію арктичної прабатьківщини індоєвропейців<sup>12</sup> без будь-якого критичного аналізу наукового доробку попередників. Спираючись на відому, але застарілу працю Г. Тилака 1903 р. «Арктична батьківщина у ведах»,<sup>13</sup> вона вважає індоєвропейською прабатьківщиною північ Європейської Росії, а саме Кольський півострів, Архангельщину. Адже арії, за Ригведою, були світлопигментованими, а блондинів на Біломор'ї багато. Нібито в XIII, XII тис. до н. е. праіндоєвропейці з'являються на зазначених територіях, де засвоюють скотарство. Пізніше під тиском наступаючого льодовика вони рухалися на південь трьома потоками: праслов'яни — у Середнє Подніпров'я та на Волинь, ірано-арії — уздовж Уральського хребта в Іран. Індо-арії переселялися з Російського Заполяр'я на південь в Індію шляхом, що проліг між Волгою та Дніпром. До речі, легендарний галюциногенний напій аріїв соому (хоому) Н.Р. Гусєва називає молочним самогоном, який, на її думку, був давнішим від плодово-овочевого самогону трипільських племен Причорномор'я<sup>14</sup>.

Не вдаючись у дискусію про пріоритет винайдення самогону енеолітичної доби, сам факт існування якого не має жодних доказів, крім сміливого твердження дослідниці, зазначаю, що всі інші положення згаданої концепції аргументовані на рівні самогонаваріння загадкових аріїв Архангельщини чи трипільців, які, до речі, у Причорномор'ї не жили.

Зокрема, у зазначений час зародження індоєвропейців Кольський півострів був ще вкритий льодовиком, а сучасна Архангельщина абсолютно безлюдна. Численні археологічні матеріали переконливо свідчать, що Східну Європу північніше широти Санкт-Петербурга люди заселили з півдня не раніше середини VIII тис. до н. е., тобто на 4—5 тис. років пізніше, ніж вважає Н.Р. Гусєва. Не було ніякого суттєвого наступу льодовика, під тиском якого нібито індоєвропейці мігрували на південь. У ранньому голоцені (VIII—VI тис. до н. е.) льодовик лише відступав, а міграційні потоки в той час рухалися з Південно-Східної Балтії на північ Східної Європи, а не навпаки<sup>15</sup>. Про перехід до скотарства праіндоєвропейців в умовах Арктики не може йтися. Величезна кількість фактів

свідчить, що скотарство разом із domestikованими тваринами (вівця, коза, бик), дикі предки яких походять із Близького Сходу, потрапили в Європу саме звідти. Археологія взагалі не фіксує рух індоєвропейців з півночі Східної Європи на південь.

Словом, археологічні факти абсолютно заперечують умоглядні і неаргументовані твердження Н.Р. Гусевої про арктичну батьківщину індоєвропейців. Проте згадка російської дослідниці про трипільський самогон нагадує нам про іншу екзотичну версію походження індоєвропейців із трипільської держави Арати, автором якої є «народний академік» (як він себе називає) Ю.О. Шилов.

Невтомний дослідник космічних тасмниць українських курганів **Ю.О. Шилов** поклав в основу власної версії походження індоєвропейців згадку шумерських джерел кінця III тис. до н. е. про легендарну державу Арату. Химерні побудови колишнього співробітника Інституту археології НАН України по суті не є науковою концепцією, оскільки остання передбачає серйозну наукову аргументацію, яка практично відсутня в його побудовах, і виключає містичні пасажі, яких так багато в текстах згаданого автора.

Свою казку про Арату Ю.О. Шилов починає із загадкової доби прильодовикових мисливців на мамонтів «за 14 тисячелетий до біблейного сотворення мира», тобто 21 тис. років тому, коли «таял последний ледник»<sup>16</sup>. У той час нібито між Піренеями та Алтаєм виникла система печерних святилиць, де спеціальні жерці записували нагромаджені прильодовиковими мисливцями знання. Для раціонального полювання територія між Карпатами та Кавказом (Арата) була поділена згаданими жерцями косим хрестом на чотири ділянки, які мисливці по чергово експлуатували. Унаслідок катастрофічного вимирання мамонтів у XII—IX тис. до н. е. цивілізація мисливців на мамонта, за Ю.Шиловим, «скукожилась» до гротів Кам'яної Могили (Шу-нуна) у Приазов'ї. Ще наприкінці палеоліту «мудреці Шу-нуна», записавши знання мисливців на мамонта на скелях Кам'яної Могили, тим самим «ізобразили першую письменність».

Поширення землеробства на Близькому Сході зумовило виникнення іншого святилища — Чатал-Гуюк (Шу-еден) на півдні Анаболії. «Групи поисковиков Шу-едена» прибули на Кам'яну Могилу і «договорились о взаимопомощи». «Так с дружественного договора 6200 ± 97 г. до Р.Х. началась древнейшая цивилизация нашей планеты». Вона прийняла назву попередньої цивілізації мисливців на мамонта — Арата. Її населення почало змішуватися з прибульцями з Малої Азії, поступово змішуючись у бік Дніпра, де утворило відому трипільську культуру. Трипільська Арата стала «апофеозом ісконно общинного строя, представляла собой доклассовое («первобытнокоммунистическое») государство, управляемое жрецами — интеллектуальной элитой. Власть ее зиждилась на институте Спасительства». Досягнувши певного віку, жерці-спасителі спалювали себе разом з «городами и весями державы» Арати.

«Правители Аратты внедрили своих эмиссаров в полукочевую стихию» споріднених індоєвропейських скотарів Лівобережжя Дніпра. Ці бродячі жерці проторували шлях із нижнього Дніпра до Месопотамії (азово-чорноморська лінія розвитку енеоліту), який став стрижнем формування аріїв — Аріаном. Вони ж започаткували в болотах Месопотамії в IV тис. до н. е. Шумер. Сюди переселилася частина населення Арати «вследствие Потопа, вызванного землетрясением и соединением Средиземного моря и Черного, образованием моря Азовского».

«Словно череп и таз — общинную Аратту и рабовладельческий Шумер, который выводил себя из Аратты, — соединил как хребет Ариан. Этот главный эмбрион всемирной цивилизации — начавший было обрастать иноэтничными двойняшками Египта, Китая, Перу — был инфицирован в XXIV—XXI ст. до н. е.» ордами семітів, які, тікаючи від наступаючої на Аравію пустелі, заповнили Шумер і Єгипет. «Из этих орд выделилось особо разбойное племя евреев... и принялось сочинять свою версию Священной Истории».

У Придніпров'ї зберігся корінь Арати, яка «еще до своего превращения в древнейшее государство, а затем став государственным ядром изначальной общности индоевропейских народов — была тождественна протославянам, русская ветвь которых сформировалась в 2300—1700 г. до н. э. в Ориане-Ориссе (в приморской части Аратты) вместе с Дажбогом и Сварогом «Велесовой кни-

ги» — с Тельцом, возглавившим Солнечный Зодиак»<sup>17</sup>. «Из причерноморской Ориссы состоялось массовое переселение на кораблях крито-микенского типа... в Малоазийскую Троаду — положившее начало зарождению русской ветви восточных славян. В то время как оставшиеся в приднепровской Аратте составили ядро будущих украинцев, а двинувшиеся отсюда в полесье — на Берестейщину — ядро будущих белорусов». Росіяни, що прибули в Троаду, воювали в Троянській війні, а потім подалися в Етрурію, де отримали ім'я етрусків<sup>18</sup>. Пасіонарні пращури росіян, за Ю.О. Шиловим, не всиділи в Етрурії і подалися на своїх кораблях до Скандинавії, де нібито започаткували цивілізацію вікінгів. Пізніше під іменем варягів вони повернулися в Подніпров'я, де заснували державу Русь. І лише під тиском татар росіяни нарешті відійшли у свою сучасну батьківщину на верхній Волзі, де й започаткували Московське царство.

Свідомо переказують суть казки Ю.О. Шилова про Священну Арату його ж лексикою, аби передати дух цього сакрального документу. Важко сказати, чого більше в претензійній «концепції» світової історії Ю.О. Шилова: нестримної фантазії, свідомого перекручень чи неусвідомлюваних нісенітниць.

Так, 21 тис. років тому льодовик не відступав, а наступав: 21—18 тис. років тому — це доба максимального похолодання в Європі. Мамонти вимерли не в XII—IX, а в XIII тис. до н. е. У пізньому палеоліті вони взагалі не жили в Приазов'ї, тому «цивілізація мисливців на мамонта» не могла «скукожитися» до Кам'яної Могили. Інакше як чистим домислом фахівці з кам'яної доби, до яких я належу, не можуть назвати твердження про поділ спеціальними жерцями угідь мисливців на мамонта «косим крестом» для їх раціонального використання. Про цивілізацію мисливців на мамонта, жерців та писемність у палеоліті, що «сложилась задолго до XII тис. до н. е.», може говорити лише повний невіглас у проблематиці кам'яної доби. Змушений нагадати відомі студентам-археологам прописні істини. Писемність та жерці з'являються в ранньокласових суспільствах на зорі державності, а обов'язковою ознакою цивілізації є наявність: 1) міста, 2) писемності, 3) державності. Незручно навіть нагадувати археологу-первіснику про ці банальні істини.

Чистою фантазією є спроба видати трипільську культуру Правобережної України за легендарну Арату шумерів. Про неї дізнаємося з шумерійського епосу, записаного на глиняних табличках уже після завоювання Саргоном Великим Шумеру, а саме в XXII ст. до н. е. Арата була розташована на схід від Нижньої Месопотамії, за столицею Еламу Сузами, на Іранському нагір'ї, де добувають лазурит, золото, срібло, олово та мідь. Як відомо, трипільська культура лісостепового Правобережжя Дніпра була поширена далеко від гір з покладами згаданих екзотичних мінералів та дорогоцінних металів. М.В. Відейко<sup>19</sup> переконливо довів, що шумерійська Арата знаходилася в горах Ірану, а не в Україні.

Такими ж вигадками, що суперечать не тільки відомим науці фактам, а й здоровому глузду, є фантастичні твердження Ю. Шилова про палеолітичні написи на стінах гротів Кам'яної Могили, «сотню каменних книг чотирнадцяти-пятидесятичелетнего прошлого из того же Шу-нуна», про делегацію жерців з Чатал-Гуюку (Південна Анатолія) та дружню угоду з ними «о взаємодопомоги» 6200 р. до н. е., про переселення трипільців до Месопотамії і заснування Шумеру, про походження семітів з Аравії. Семіти (араби та євреї) належать до афразійської сім'ї народів, до якої також входять бербери, кушити, стародавні єгиптяни. Батьківщина всіх афразійців, у тому числі семітів, не Аравія, а Сирія, Палестина, Ліван. Домислом чистої води є безапеляційне твердження, що «русская ветвь индоевропейцев сформировалась в 2300—1700 г. до н. э.» у Причорномор'ї<sup>20</sup>.

Етнологічні екскурси Юрія Олексійовича щодо походження українців, білорусів, а особливо росіян, взагалі звучать анекдотично. Глибоке враження залишає вдалий сюжет про героїчний морський рейд росіян на кораблях крито-микенського типу на Трою і далі в Етрурію («этрусски — это русские»). А раз так, то, за Ю.О. Шиловим, виходить, що справжніми героями «Іліади» та «Одисеї» були ніякі не греки, а браві російські мореплавці. Значить, хитрі греки та латиняни нахабно загарбали найяскравіші сторінки стародавньої історії великоросів, описані ще легендарним Гомером.

Безпрецедентну непосидючість прашурів росіян, за Ю.О. Шиловим, які з його батьківщини в Приазов'ї нібито спочатку помандрували в Трою, далі на Апенніни (етруски), потім у Скандинавію (варяги), звідки в Подніпров'я (руси) і нарешті на верхню Волгу (великороси), лишимо без коментарів на совісті згаданого автора.

Аргументом на користь участі росіян у троянській війні нібито є «необычайное значение «славы» в гомеровском эпосе». Проте поняття «слава» у Гомера передавалося лексичною формою, яка в грецькій не перегукується з етнонімом «славяне», як це має місце в російській мові. Та й чому під етнонімом «слов'яни» слід розуміти саме росіян, а не якийсь інший слов'янський народ, Ю.О. Шилов не пояснює.

Немає ні часу, ні бажання продовжувати безкінечний перелік відвертих нісенітниць аратської «концепції» походження індоєвропейців Ю.О. Шилова. Чи так уже потребують наукової аргументації його твердження? Адже жанр його текстів не науковий, а скоріше, сакрально-релігійний. На відміну від наукових концепцій, які будуються на засадах наукової логіки, релігійні догми потребують не аргументації, а лише беззаперечної віри. Схоже, чогось подібного очікує від своїх читачів і Юрій Олександрович, який не випадково проголосив себе спасителем людства, що отримав священні знання мало не від брахманів священної Арати. Свою більш ніж скромну брошуру під претензійною назвою «Победа» він порівнює з великими епосами, а «описуемые события вполне соизмеримы... с деяниями полубогов», відображеними у Ведах та Біблії. Ю.О. Шилов упевнений, що не пише, а творить світову історію: «Так что, герои «Победы!», как вошли мы с вами в историю, так там и останемся; раньше следовало бы о своем престиже подумать!»<sup>21</sup>.

Показовими щодо цього є його тексти, які говорять самі за себе. Прозоро натякаючи на власну особу, Ю.О. Шилов патетично закликає: «давайте-ка... почитать тех поводырей, которые живут среди нас» або: «Не следует, братья-славяне, срывать с себя ветхозаветные, новозаветные и прочие чужеродные, но к плоти прикипевшие формы... И в годину тяжелую, когда чужие одеяния и маски начинают душить не шутя, только набухающий яркой силой корень способен спасти от удушья! И если русский (чому не український? — Л. З.), славянский, индоевропейский, аратский наш корень откроется токам весны — то пробьются свои и листва, и цветы! сбрасывая с кроны ожившего дерева мишуру зловредных омел»<sup>22</sup>. Яка там наука! Тут уже Ю.О. Шилов — грізний язичницький шаман, що натхненно камлає перед своїми нерозумними дітьми, братами-слов'янами.

Схоже на те, що Юрій Олександрович впевнено рухається від археології до популярного на пострадянських просторах неоязичництва. І це його право. Проте тоді не варто ображатися на колег, які не сприймають його сакральні тексти як наукові.

Однак поєднувати язичницькі камлання зі скрупульозною наукою — справа контрпродуктивна, що наочно демонструють праці Ю.О. Шилова. Власна «концепція» світової історії через бездоказовість і абсурдність головних положень є таким же квазінауковим сурогатом, як «плодово-овочевий самогон трипільців» згаданої Н.Р. Гусевої. Ця концепція не тільки не наближає нас до істини, а й заводить українську громадськість і науку на манівці, дискредитує їх, робить посміховиськом в очах цивілізованого світу.

Доводилося чути від зацікавлених проблемами первісної історії аматорів, що Ю.О. Шилов — «фундатор арійства в українській історії, який вдало розшифрував Ригведу». Ригведу давно дешифровано, і «народний академік» навряд чи щось додасть, тому що не знає санскриту. Генетичне коріння аріїв в українських степах відкрили задовго до Ю.О. Шилова німець О. Шрадер 1880 р. та англієць Г. Чайлд у своїй знаменитій книзі «The Aryans» (1926). Вагомий внесок у складну проблему походження іранських народів (у тому числі легендарних аріїв) з півдня Східної Європи зробили Т. Сулемірський, М. Гімбутас, В. Даниленко і сучасні дослідники Е. Кузміна, Д. Меллорі, Д. Ентоні, В. Отрошенко, Ю. Павленко та ін. Власний доробок Ю.О. Шилова в цій проблематиці полягає в тому, що він, за його виразом, «інфікував» її фантазіями про космічні та-

смищі курганів із «силовими установками в виде магнитного канала с биоэнергетичным трансформатором»(!?), «пришельцами из иных миров» та іншою містикою <sup>23</sup>.

Змішування в праці, що претендує на науковість, двох несумісних жанрів (фантастики з наукою) неминуче веде до профанації останньої. А це не тільки віддаляє нас від розуміння складного наукового питання походження аріїв, а й дискредитує цю проблематику не менше, ніж її дискредитували зайвою політизацією та расистськими надбудовами політики Третього Рейху.

Отже, свої фантазії на теми індоєвропеїстики та світової історії Ю.О. Шилов не обтяжує зайвою аргументацією, зате супроводжує такими пікантними сюжетами, як політ відьми над розкопаним курганом, візит до тунелю безсмертя, натяки на космічних прибульців і заповіді загадкових брахманів тощо. Оскільки наука — це не художній вимисел і не декларації, а насамперед аргументація, яка практично відсутня в працях Ю.О. Шилова, то вітчизняний й зарубіжний археологічний загал уже не сприймає голослівні претензії Ю.О. Шилова. Адже вони нагадують гостросюжетну фантастику, багато приправлену грубими образами опонентів, політичними звинуваченнями в націоналізмі, сіонізмі, зраді слов'янських святинь та інших смертних гріхах.

Справа ускладнюється хворобливою амбітністю Юрія Олексійовича, який відверто називає себе «спасителем людства», що нібито марно намагається «обогатити величайшей мудростью... Украину...». Він «новый гений», якому «вложили стяг славы Отечества в руку и подвигли на ПОБЕДУ» <sup>24</sup>. Крім того, Юрій Олексійович — академік «Русской Православной академии и Украинской академии оригинальных идей». Дивує, що потаємною мрією такої титулованої особи, двічі академіка, є якийсь банальний ступінь доктора наук, за здобуття якого він уже багато років веде жорстоку боротьбу. Детективна історія титанічної боротьби Ю.О. Шилова за жадані докторські еполети значно цікавіша його вимученої, квазінаукової версії походження індоєвропейців.

Російськомовний Ю.О. Шилов, від якого ніхто ніколи не чув українського слова, на початку 90-х стає щирим українським націоналістом. Причина проста: його псевдонаукову фантастику погодилися друкувати деякі українські журнали («Український Світ», «Індоєвропа»). Як писав класик української поезії В. Сосюра:

«І пішов я тоді до Петлюри,  
Бо в мене штанів не було...»

Редактор «Індоєвропи» навіть взявся видати найбільшу за обсягом добірку фантазій двічі академіка — «Прародину ариев». У процесі роботи над рукописом видавець несподівано відкрив для себе, що щирий патріот України Ю.О. Шилов друкується в антиукраїнському «Русском слове». Стався гучний скандал, у процесі якого благодійник дізнався зі сторінок чергової книги Ю.О. Шилова про все, що думає про нього колишній протеже: «националист худшего толка, вражина, авантюрист, сволочь, пигмей», що до того ж украв найціннішу частину рукопису. Виявилось, що в автора бандерівської «Прародины ариев» алергія на видання «на украинском языке», а бандерівці разом з полпотівцями — «националисты худшего толка, способные на любые подлости и преступления...». Ненька-Україна також отримала догану і наказ спочатку розібратися зі своїми націоналістами, «а потом уж осваивать такие капитальные вещи, как «Прародина...» <sup>25</sup>.

Праведний гнів колишнього українського націоналіста на колишніх своїх благодійників - «бандерівців» неважко зрозуміти. Адже «догадываясь о предстоящем «завале» докторской моей диссертации в Первобытном отделе ИА НАНУ, я заранее договорился о возможности ее защиты на кафедре археологии МГУ» <sup>26</sup>. І дійсно, після невдалої спроби протягти свою химерну «Прародину...» з її польотом відьом, тунелем безсмертя та заповідями брахманів через згаданий Інститут археології НАН України в Києві як докторську дисертацію (подробіці див.: Археологія, 1996, № 2, с. 103—120), двічі академік подався в «круговерть российской столицы; там хоть братья-славяне живет и интеллектуальная элита мощней...» <sup>27</sup>.

Однак одіозна праця нового «спасителя» не знайшла прибічників і серед московських археологів. «В Москве меня поджидало примерно то же, что в Ки-

еве... Доклады мои тамошний Первобытный отдел принимать отказался... Однако надо же кому-то работать на сохранение связей, на воссоединение культурно-исторического наследия и интеллектуальной элиты обеих славянских держав... Так стал я руководителем научно-культурологического центра Российского общенародного движения. Устав РОДа предусматривает «объединение народов России и бывшего СССР на основе всемерного развития, взаимного уважения традиций, обычаев, веры, культуры каждого из народов в единое экономическое пространство и оборонный союз на территории СССР»<sup>28</sup>.

До болю знайоме для багатьох поколінь українців формулювання негайно перетворило «потомка задунайських, а значит, и запорожских казаков» у «славянина до мозга костей... русского человека», стурбованого жидо-масонською загрозою «корням русской истории»<sup>29</sup>. Це коріння він активно захищає на шпальтах одіозного журналу російських неонацистів «Наследие предков» (див. № 1 та ін.).

Однак «замдиректора (Института археологии НАН Украины в Киеве. — Л. 3.) Козак Денис Никодимович... подвел черту под моей эпопеей раскопок... тщетных усилий обогатить величайшей мудростью родной Институт... Академию... Украину...»<sup>30</sup>. Саме так оцінив свою дворічну співпрацю з радикальними націоналістами та неонацистами Москви Ю.О. Шилов, коли його відрахували з ІА НАН України за два роки прогулів. Юрій Олексійович не залишився в боргу перед «родным Институтом» і змішав увесь його колектив із брудом у двох нових опусах художньо-публіцистичного жанру: «Хомо советикус» (1997) і «Победа» (2000). У них, як і в інших своїх літературних працях, головним героєм і врешті-решт, «победителем», є сам автор. Повість «Победа» присвячена титанічній боротьбі нового «спасителя людства» з осередком сіонізму й кайнітства, тим же Інститутом археології НАН України. Схоже, дворічне стажування у неонацистів білокам'яної не пройшло для Ю.О. Шилова даром. Колишні «никчемные хуторяньские националисты худшего толка» дивовижно трансформувалися в «предателей Украины, сионистов, кайнитов» и просто в сакраментальних «ожидят».

На шляху дискредитації «родного Института» новий місяць не зупинився і перед спекуляціями на пам'яті померлих. Мало не всі археологи України, які з різних причин відійшли за останні чверть сторіччя, в «Победу» зараховані до числа жертв сіонізму із ІА НАН України.

Стийке почуття відрази до всього, що пов'язане з діяльністю Ю.О. Шилова, у переважній більшості археологів України поки що утримує їх від адекватної й конкретної юридичної реакції на бруд, який академік оригінальних ідей періодично виливає на «родной Институт» з трибун різноманітних аудиторій, зі шпальт газет, на радіо. Автор цих рядків не є винятком з археологічного загалу, який просто не бажає мати справу з «народним академіком». Адже дискутувати нема про що, бо в його «концепціях» наука й не ночувала, а брудом у черговому автобіографічному опусі будеш облитий обов'язково.

Співпраця Ю.О. Шилова з російськими радикальними націоналістами була плідною і суттєво вплинула як на світогляд самого православного академіка оригінальних ідей, так і на його епохальну концепцію світової історії. Він повернувся з «круговерти российской столицы» у провінційний Київ переконаним борцем зі світовим сіонізмом та «колониальной экспансией Запада...» за об'єднання братів-слов'ян в єдиний економічний простір та оборонний союз.

Відповідні новому баченню світової історії пасажі з'явилися і в фантастичних побудовах «академіка». Якщо раніше сліди Арати простежувалися до часів Київської Русі, то тепер Російська імперія стає «прямой наследницей древнейшего в мире государства Аратты... и, следовательно, хранительницей этнокультурного корня индоевропейских народов и земной цивилизации вообще, — она намного более иных мировых держав хранила и традиции, и потенциал коммунизма, возможность «построения светлого будущего» на основе «воспоминаний о райском прошлом». С крушением Российской империи начался смертоносный процесс...» Отже, негайно слід рятувати аратську Російську імперію, «восстановит историческое сообщество» шляхом об'єднання слов'ян. «Ядром объединительных процессов становятся Беларусь, Россия и Украина». Тільки тоді ста-



не можливою побудова комунізму «грядущего... где предрасположенные к умственному труду должны прогнозировать и повелевать, предрасположенные к физическому — обязаны руководствоваться и созидать»<sup>31</sup>. Або, як прозвучало у виступі Ю.О. Шилова на українському радіо 06.10.2001: «Правити будуть мудрі, дужі — працювати, сміливі — воювати, жінки — народжувати». Краще не скажеш, особливо щодо жінок. Надто це нагадає вікопомне «Кожному своє» на воротах нацистського концтабору. Цікаво, хто визначатиме «мудрых и способных к умственному труду», які будуть «повелевать»? Чи не сам «спаситель людства»? Якимось не дуже хочеться опинитися в такому «коммунизме грядущего» під орудою мудрого «спасителя» Юрія Олексійовича.

Ця добре знайома українцям пісенька не випадково привезена саме з першопрестольної. Слов'янам пропонують гуртом рятувати колишню свою «тюрму народів» уже як запоруку збереження індоевропейської цивілізації від натиску Сіону та Заходу, єдину надію на «построение коммунизма грядущего» під заманливим гаслом «Кожному своє». За Ю.О. Шилевим, нібито саме так заповідали брахмани «чести и славы славян трипольской Аратты» ще 8 тис. років тому.

Отже, приснопам'ятну «колиску братніх народів» народний академік спускає у загадкову добу мисливців на мамонтів і трипільських брахманів, що, звичайно, зобов'язує до єднання в «єдиное экономическое пространство и оборонный союз на территории бывшего СССР». Зрозуміло, навколо кого і проти кого. Виходить, ще трипільські брахмани заповіли Україні повернутися до старого імперського стійла і звично плентатися за скрипучим, закривавленим возом московського імперіалізму в його безнадійному протистоянні цивілізованій Європі. Ця сумна перспектива дійсно чекає на Україну, якщо вона в черговий раз наступить на історичні граблі і піддасться настирливим закликам нових емісарів Москви до чергового братського «єднання». А для переконання «упрямых хохлов все средства хороши» — від нафтогазового крану до байок про новий союз братніх народів.

На конкретних прикладах бачимо, що багато новітніх версій походження індоевропейців по суті не є науковими. Їх автори свідомо чи підсвідомо переймаються не стільки пошуками істини, скільки вирішенням конкретних політичних проблем сьогодення шляхом побудови вигідних для себе квазінаукових концепцій минулого.

<sup>1</sup> Сафронов В.А. Индоевропейские прародины. — Горький, 1989.

<sup>2</sup> Николаева Н.А., Сафронов В.А. Истоки славянской и еurasийской мифологии. — М., 1999.

<sup>3</sup> Зализняк Л.Л. Охотники на северного оленя финального палеолита Украинского Полесья. — Киев, 1989. — 163 с.

<sup>4</sup> Мелларт Д. Древнейшие цивилизации Древнего Востока. — М., 1982.

<sup>5</sup> Neolithic Chiepped Stone Industries of the Fertile Crescent / Ed. by H.G. Gebel, S.K. Kozłowski. — Berlin, 1994. — 601 p.

<sup>6</sup> Ibid. — P. 33.

<sup>7</sup> Николаева Н.А., Сафронов В.А. Истоки ... — С. 249, 299.

<sup>8</sup> Зализняк Л.Л. Фінальний палеоліт північного заходу Східної Європи. — К., 1999. — С. 33.

<sup>9</sup> Николаева Н.А., Сафронов В.А. Истоки ... — С. 67, 239.

<sup>10</sup> Андреев Н.Д. Раннеиндоевропейский язык. — М.: Наука, 1986. — 280 с.

<sup>11</sup> Сафронов В.А. Индоевропейские прародины...

<sup>12</sup> Гусева Н.Р. Арктическая родина в Ведах // Древность: Арьи. Славяне. — М., 1996. — С. 8—31.

<sup>13</sup> Тилак Б.Г. Арктическая родина в Ведах. — М., 2001. — 526 с.

<sup>14</sup> Гусева Н.Р. Арктическая родина ... — С. 27.

<sup>15</sup> Ошибкина С.В. Веретъе І. Поселение эпохи мезолита на Севере Восточной Европы. М., 1997. — С. 152. Кольцов Л.В., Жилин М.Г. Мезолит Волго-Окского междуречья. Памятники бутовской культуры. — М., 1999. — С. 139—145, Зализняк Л.Л. Фінальний палеоліт північного-заходу Східної Європи. — К., 1999. — С. 232—246.

<sup>16</sup> Шолов Ю.А. Победа. — Киев, 2000. — С. 59—62.

<sup>17</sup> Там же. — С. 62

<sup>18</sup> Там же. — С. 75.

- <sup>19</sup> *Відейко М.Ю.* У пошуках держави Арати // *Археологія*. — 1995. — № 2. — С. 104—118.  
<sup>20</sup> *Шилов Ю.А.* Победа... — С. 59—62.  
<sup>21</sup> *Там же.* — С. 3.  
<sup>22</sup> *Там же.* — С. 78, 98.  
<sup>23</sup> *Там же.* — С. 86, 87.  
<sup>24</sup> *Там же.* — С. 48, 58, 70.  
<sup>25</sup> *Шилов Ю.А.* Прародина ариев. — Киев, 1995. — С. 610—612.  
<sup>26</sup> *Шилов Ю.А.* Победа... — С. 50.  
<sup>27</sup> *Там же.* — С. 52.  
<sup>28</sup> *Там же.* — С. 52, 56—58.  
<sup>29</sup> *Шилов Ю.А.* Прародина ариев... — С. 610; *Шилов Ю.А.* Победа... — С. 50, 53.  
<sup>30</sup> *Шилов Ю.А.* Победа... — С. 58.  
<sup>31</sup> *Там же.* — С. 76, 92, 105.

*Одержано 20.02.02*

*Л.Л. Зализняк*

## НОВЕЙШИЕ МИФЫ В ИНДОЕВРОПЕИСТИКЕ ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ

В переломные периоды истории происходит смена старых исторических концепций новыми, более соответствующими духу времени. Однако появление последних, как правило, сопровождается большим количеством «интеллектуального брака»: религиозных ересей, квазиидеологий, псевдонаучных концепций. Так, замену устаревшей формационной концепции человеческой истории на постсоветском пространстве относительно новым цивилизационным подходом Шпенглера—Тойнби сопровождает сонм квазинаучных исторических «концепций» А.Т. Фоменка, О.О. Бушкова, Ю.М. Каныгина и др. Постсоветская индоевропеистика также породила многочисленные экзотические версии происхождения народов индоевропейской семьи, которые в условиях тотального отторжения прошлого обществом претендуют на роль могильщиков традиционных академических концепций генезиса индоевропейцев. Среди них — свидерская версия происхождения евразийцев (индоевропейцев, финно-угров, тюрко-монголов) В.О. Сафронова, смелая попытка Н.Р. Гусевой вывести индоевропейцев из русского Поморья, экзотические тексты Ю.А. Шилова о трипольской Аратте как основе не только индоевропейских народов, но и всей современной цивилизации. Их критическому анализу посвящена данная статья.

*L.L. Zaliznyak*

## NEW MODERN MYTHS IN THE INDO-EUROPEAN STUDIES OF THE EASTERN EUROPE

During the crucial periods of history, the change of old historical conceptions into the new ones more correspondent to the spirit of time, usually takes place. However, the appearance of the last ones, as a rule, is followed by a number of “intellectual wastes”: religious heresy, quasi-ideology, and pseudo-scientific concepts. The change of the old historical conception of formations on the post-soviet background into the relatively new civilization approach by Spengler and Toynbee is accompanied by a number of quasi-scientific historical “conceptions” by A. T. Fomenko, O.O. Bushkov, Ju.M. Kanygin ect. The post-soviet Indo-European studies has also brought to life numerous exotic versions of origin of peoples of the Indo-European family, which within the conditions of total tearing away of the past by the society, pretend to the role of gravediggers for the traditional academic conceptions of the genesis of the Indo-Europeans. Among them, we can name the Sviderian version of origin of Euro-Asians (Indo-Europeans, Finno-Hungarians, Turko-Mongolian) by V.O. Safronov, the daring attempt of N.P. Guseva to find the origin of the Indo-Europeans in the Russian Pomorje, and Ju.A. Shylov’s exotic texts about Tripolian Aratta, as the basis of not only the Indo-European peoples, but also the whole modern civilization. The given article considers to their critical analysis.